

Pomoć žrtvama seksualnoga nasilja — pastoralno–psihološki vidici i smjernice

*Antun Volenik**

Sažetak

Članak govori o problemu seksualnoga zlostavljanja djece i maloljetnika (pedofilija, efebofilija i incest) u zapadnome društvu te ispituje koje pastoralne odgovore Crkve može ponuditi na ovu izazovnu i tešku problematiku. Autor je usmjeren prvenstveno na odrasle žrtve seksualnoga nasilja kao najbrojniju a donekle zanemarenu skupinu, dakle one osobe koje »sada i ovdje« trpe posljedice zlostavljanja koje se terapijski gledano dogodilo »tada i ondje«. Članak navodi i oblike prevencije i otkrivanja zlostavljanja djece, to jest onoga što se aktualno čini u prevenciji i zaštiti djece danas. Prikazana je i povijest važnijih teorija i čimbenika u otkrivanju i tumačenju seksualnoga zlostavljanja, kao i širi prikaz fenomena zlostavljanja djeteta i posljedica takvoga zlostavljanja na djetetov kasniji razvoj. Na kraju članka prikazane su dvije konkretne inicijative usmjerene na formaciju pastoralnih djelatnika glede prevencije, prijavljivanja i rada sa zlostavljanim djetetom (Centar za zaštitu djece — PUG, Rim) kao i psihološko–duhovnoga programa usmjerenog prvenstveno na pomoć odraslim žrtvama seksualnoga nasilja (Grief to Grace).

Ključne riječi: žrtve seksualnog zlostavljanja, mehanizmi preživljavanja žrtve, incestualna pedofilija, seksualna ovisnost

Uvod

Kada je papa Franjo 22. ožujka 2014. uspostavio Papinsko povjerenstvo za zaštitu maloljetnika (krajem 2014. nadopunjeno novim članovima sa svih kontinenata),¹ bio je to jedan od najočitijih institucionalnih znakova da želi ja-

* Dr. sc. Antun Volenik, Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu. Adresda: Jordanovac 110, 10000 Zagreb. E-pošta: voleniks@gmail.com

1 Papa je imenovao nove članove povjerenstva za zaštitu maloljetnika, <http://www.ika.hr/index.php?prikaz=vijest&ID=165904> (preuzeto 28. 01. 2015.). Povjerenstvo je interdisciplinarno te uključuje stručnjake na području psihologije, psihijatrije, morala, teologije, prava, pedagogije, društvenih znanosti i druge. U povjerenstvu je osam žena, od koje su dvije redovnice i devet muškaraca, od toga pet svećenika te dvije žrtve spolnoga zlostavljanja koji su sada zauzeti u zaštiti i promicanju prava žrtava zlostavljanja.

sno i nedvosmisleno razotkriti i sankcionirati seksualne zlostavljače u Crkvi,² ali i moliti za oprost te pružiti nadu i pastoralnu skrb žrtvama.³ Ipak, cijeli proces utvrđivanja pravih razmjera sablazni pedofilije u Crkvi, koji je (kako je poznato) trajao desetljećima, otvorio je i druga važna pitanja, osobito glede učestalosti pedofilije i efebofilije⁴ u (zapadnome) društvu uopće (osobito glede incestualne pedofilije i zlostavljača iz bliskoga obiteljskog kruga), i to kakvu profesionalnu, terapijsku, pravnu te konačno i pastoralnu skrb pružiti žrtvama. Ovdje odmah treba napraviti jasnu distinkciju. Nakon senzibiliziranja javnosti u mnogim zemljama, pa tako i u nas, mnogo se govori o zaštiti, prevenciji i pomoći djeci koja su potencijalne ili već ugrožene žrtve seksualnoga i drugoga nasilja. Ipak, kod ovoga specifičnog problema — kao što pokazuju i istraživanja vezana uz žrtve seksualnoga nasilja i uznemiravanja koje su počinili članovi Katoličke Crkve — velik broj žrtava nije imao takve mogućnosti ni podršku te su o događaju i traumama progovorili desetljećima kasnije.⁵ Za ovu specifičnu skupinu žrtava na engleskom se jeziku ustalio naziv *Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse*, teško prevodiv na hrvatski jezik zbog izbjegavanja pojma »žrtva«. U ovom će se članku koristiti izraz »odrasle žrtve seksualnoga nasilja« a u daljnjem tekstu bit će objašnjeno njegovo značenje. Ovaj članak želi pomoći sveobuhvatnijemu govoru te razumijevanju i pomoći upravo takvim žrtvama, osobama koje »sada i ovdje« trpe posljedice zlostavljanja koje se terapijski gledano dogodilo »tada i ondje«. Istovremeno se ne isključuju sve vrijedne kampanje i akcije usmjerene na prevenciju i otkrivanje zlostavljanja nad djecom, to jest onoga što se aktualno čini u prevenciji i zaštiti djece danas.

Naše istraživanje bit će posebno usmjereno k odgovoru na pitanje kako pastoralno pristupiti upravo tim žrtvama, bez obzira iz kojeg miljea dolazio zlostavljač,⁶ uz širi prikaz razvoja samoga problema te njegovih posljedica na

2 »Spolno zlostavljanje je težak zločin, a svećenik koji ga čini izdaje tijelo Gospodinovo. To je kao sotonistička misa.« Vidi: Papa Franjo odgovarao na pitanja novinara u zrakoplovu tijekom povratka u Rim, <http://www.glas-koncila.hr/portal.html?catID=2&conID=37088&act=view> (preuzeto 28. 1. 2015.).

3 Važne korake povukao je već sadašnji papa emeritus Benedikt XVI. Još kao prefekt Kongregacije za nauk vjere izravno se suočio s ovim problemima. Kao papa u pastirskome pismu katolicima u Irskoj tražio je oprost. Prakticirao je i susrete sa žrtvama i tijekom svojih pastoralnih putovanja (Washington, Erfurt, Malta). Vidi: Pastoral Letter of the Holy Father Pope Benedict XVI to the Catholics of Ireland, http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/letters/2010/documents/hf_ben-xvi_let_20100319_church-ireland_en.html (preuzeto 28. siječnja 2015.); Benedikt XVI., *Svjatlost svijeta*, Split, 2010., 25–30.

4 Pod pedofilijom podrazumijevamo seksualnu parafiliju prema djeci do uključivo puberteta dok se efebofilijom smatra seksualna i emotivna privlačnost prema adolescentima u dobi od 14–15 do 18–19 godina.

5 Jody M. Davies, Mary G. Frawley, *Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse. A Psychoanalytic Perspective*, New York, 1994, 110–112.

6 Budući da se referiramo i na žrtve seksualnog nasilja unutar katoličke Crkve odmah upućujemo i na: Ivan Štengl: Seksualno zlostavljanje maloljetnika. Mogući profil pedofiliji sklone osobnosti klerika, u: *Bogoslovska smotra*, 2012, 83, 2, 239–267. te i kod nas prevedenu knjigu: Giovanni Cucci — Hans Zollner, *Crkva i pedofilija. Psihološko-pastoralni pristup*, Zagreb, 2011. Ipak oba ova dijela više se bave samim zlostavljačima nego žrtvama i načinima pomoći.

žrtve. Ovim ćemo nastojati popuniti nedostatak takvoga govora s pastoralnoga gledišta u domaćoj stručnoj literaturi. S druge strane, pokušat će se sagledati i naglasiti važnost uzroka i posljedica kod muške odnosno ženske populacije.

1. Kratak povijesni pregled

Govoreći o povijesti ovog problema u zapadnome društvu od devetnaestoga stoljeća do naših dana, Joseph Spiegel, autor knjige *Sexual Abuse of Males: The SAM Model of Theory and Practice*, ovako to sažima:

Empirijska istraživanja, klinički izvještaji i mediji daju solidan temelj za vjerovanje da je seksualno zlostavljanje u djetinjoj dobi (CSA) jedno od najozbiljnijih oblika interpersonalnoga nasilja, kako za dječake tako i za djevojčice.⁷ Podatci i poruke sličnih izvora, prije ali i danas, minimaliziraju i u nekim slučajevima promiču učestalost CSA na način da smanjuju i isključuju njezino pojavljivanje ili da svode njezine učinke na najnižu razinu.⁸ Takva dva načina informiranja stapaju se u zbudujuću povijest.⁹

U zadnjih stotinjak godina zamjećuje se određena dihotomija, osobito glede razumijevanja seksualnoga razvoja djeteta s jedne strane te seksualnoga zlostavljanja djeteta s druge. Neke od brojnih primjera koje autor navodi prateći takva kretanja od druge polovice devetnaestoga stoljeća dobro je i ovdje obraditi, no ta će se lista donekle i proširiti.

U tom smislu, vrlo je zanimljivo kolebanje koje pokazuje već Sigmund Freud. Naime, u svojim ranijim djelima — *Rasprave o histeriji* (1895.) i *Etiologija histerije* (1896.), na temelju rada s 18 svojih muških i ženskih pacijenata, tvrdi kako je seksualno zlostavljanje u djetinjstvu uzrok kasnijih histerija, straha, opsesivnosti te kompulzivnoga seksualnog ponašanja te razvija cijelu teoriju koju naziva teorijom zavodenja (*Verführungstheorie*).¹⁰ Ipak, kasnije potpuno napušta ovu teoriju te je danas puno poznatiji po svojoj psihoseksualnoj teoriji.¹¹ Ona govori o pet faza razvoja djeteta od 0 do 12 godina (oralna, analna, falusna, faza latencije i genitalna) temeljenim na instinktivnome libidu koji je zapravo temelj psihičkoga razvoja djeteta pri čemu nezadovoljavanje i frustracija libida dovodi do kasnijih neuroza. Iako uopće nisu uključivale društveno–socijalnu sastavnicu,¹² prve tri

7 Usp. Boney–McCoy and Finkelhor, 1995b; De Bellis, 2001; Gerter, 1999; National Committee to Prevent Child Abuse, web page <http://www.childabuse.org/>; National Organization on Male Sexual Victimization, web page <http://www.malesurvivor.org/> SNAP: Survivors Network of those Abused by Priest, web page www.survivorsnetwork.org.

8 Usp. Masson, 1984; the North American Man/Boy Love Association, web page www.nambla.org; Riegel, 2000; Rind, Tromovich and Bauserman, 1998.

9 Joseph Spiegel, *Sexual Abuse of Males: The SAM Model of Theory and Practice*, New York, 2003., 3.

10 Garcia E. Emanuel, *Freud's Seduction Theory. The Psychological Study of the Child*, Boston, 1987, 443–468

11 O prilično dramatičnim okolnostima Freudova odustajanja od teorije zavodenja vidi i u: Johanna K. Tabin, Freud's shift from the seduction theory: Some overlooked reality factors, u: *Psychoanalytic Psychology*, 1993, 10, 2, 291–297.

12 Tek će 1950. učenik Ane Freud, Erik Erikson, dati konzistentniju, cijeloživotnu teoriju (prikazanu kroz osam faza) u svojoj poznatoj knjizi *Childhood and Society*.

faze, koje pokrivaju prvih šest godina života, bile su izuzetno utjecajne na daljnji razvoj teorija ličnosti; u trećoj, falusnoj fazi, javlja se Edipov kompleks kod dječaka, odnosno, kako ga je kasnije nadopunio Jung, Elektrin kod djevojčica.¹³

Ovdje se ne može zaobići tzv. Kinsleyev izvještaj baziran na dvije knjige koje je navodni otac »seksualne revolucije« Alfred C. Kinsley sa skupinom autora objavio pod nazivima *Sexual Behavior in the Human Male* (1948.) te *Sexual Behavior in the Human Female* (1953.) u kojoj se izriječkom tvrdi »da je teško razumjeti zašto bi dijete, osim zbog kulturalnih razloga, trebalo biti uznemiravano dok dodiruje svoje genitalije ili dok gleda genitalije drugih osoba ili čak i kod specifičnijih seksualnih radnji.«¹⁴

Sljedeći je nažalost manje poznat dokument *The Battered Child Syndrome*¹⁵ iz 1962. Autor mu je liječnik, pedijatar Henry Kempe.¹⁶ To je pionirski članak u vraćanju pozornosti na zlostavljanje i zanemarivanje djece. Iako izriječkom ne spominje seksualno zlostavljanje, ovaj je članak potakao šire prijavljivanje zlostavljanja i pažnju liječnika prema svim (pa tako i seksualnim) oblicima zlostavljanja djeteta. Također treba spomenuti i prve knjige i članke koje otvoreno i stručno (što će doprinijeti da postanu cijenjeni kao terapijska literatura) govore o problemu incesta. Prva knjiga pod nazivom *Kiss Daddy Goodnight. A Speak-Out on Incest* govori o incestu nad djevojčicama. Godine 1978. izdala ju je Louise Armstrong. Nadalje, članak pod nazivom *Suffering in Silence: the Male Incest Victim*¹⁷ autorice Marie Nasjleti iz 1980. postao je prvi ozbiljan znanstveni doprinos u sagledavanju posljedica seksualnoga zlostavljanja dječaka.

S druge strane, sedamdesete i osamdesete godine prošloga stoljeća obilježene su nastojanjima u pravcu javnoga opravdavanja pedofilije, kako u Americi tako i u nekim državama zapadne Europe, što je prošlo prilično nezapaženo u općoj tendenciji seksualiziranja društva i medija tih godina.¹⁸

U ovaj pregled bez sumnje ulazi i knjiga Patricka Carnesa iz 1983. *Out of the Shadows: Understanding Sexual Addiction* kojom se u znanstvene krugove uvodi pojam seksualne ovisnosti. U svojoj kasnijoj knjizi *Don't Call it Love. Recovery from Sexual Addiction* jasno pokazuje povezanost zlostavljanja u djetinjstvu s kas-

13 Usp. Sigmund Freud, *Three Essays on the Theory of Sexuality*, 2000, Kindle Book.

14 Alfred C. Kinsley et al., *Sexual Behavior in the Human Female*, Boomington, 1953, 121–122. Pitanje rane, pa čak i prenatalne masturbacije kao i drugih oblika ranih seksualnih impulsa samo je naizgled razriješena tema, što pokazuje i nedavne polemiku u nas. Vidi: Spolni razvoj djeteta <http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/spolni-razvoj-djeteta/>; Kinsey na ulicama Zagreba — brošura o seksualnom razvoju djeteta dr. Buljan Flander <http://zdravstveniodgoj.com/news/kinsey-na-ulicama-zagreba-brosura-o-seksualnom-razvoju-djeteta-dr-buljan-flander> (preuzeto 1. 2. 2015)

15 *The Battered Child Syndrome*, file:///D:/Downloads/The_Battered_Child_Syndrome_sm.pdf (preuzeto 21. 1. 2015).

16 Godine 1972. u istu je svrhu, zajedno sa suprugom Ruth, osnovao National Center for the Prevention and Treatment of Child Abuse and Neglect (poslije njegove smrti preimenovan u Kempe institut), a bio je predložen i za Nobelovu nagradu zbog svog doprinosa borbi protiv zlostavljanja djece.

17 Maria Nasjleti, *Suffering in silence the male incest victim*, u: *Child Welfare*, 1980, 59, 5, 269–275.

18 usp. Giovanni Cucci — Hans Zollner, *Crkva i pedofilija*, Zagreb, 2011, 56–57.

nijim razvijanjem ovisnosti kao neadekvatnoga odgovora na posttraumatski stres uzrokovan zlostavljanjem.¹⁹ Problem seksualne ovisnosti kao takve te posebno dječje pornografije samo će zaoštriti i pogoršati pojava interneta devedesetih.

Ovaj pregled ključnih tekstova o problemu seksualnoga zlostavljanja djeteta na Zapadu možemo završiti 1985. godinom kada izlazi povjerljiv dokument *The Problem of Sexual Molestation by Roman Catholic Clergy. Meeting the Problem in a Comprehensive and Responsible Manner* koji su napisala dva svećenika od kojih je prvi Thomas Doyle, vrstan crkveni pravnik a drugi Michael Peterson, osnivač i prvi direktor Instituta sv. Luke (osnovanog 1977.) koji je dugo bio jedina crkvena institucija koja je radila s pripadnicima klera koji su imali ovaj problem.²⁰ Ovaj dokument upućivao je na prisutnost pedofilije među klerom u Sjedinjenim Državama koji će nažalost pod medijskim pritiskom u Americi buknuti člancima Boston Globea iz 2002.

2. Neki važniji pojmovi i njihovo značenje

Govoreći o povijesti problema seksualnoga zlostavljanja na Zapadu može se primijetiti jedna važna činjenica koja je slabo zamijećena, osobito u domaćoj literaturi. Postoji, naime, vremenski odmak u prepoznavanju i doživljavanju seksualnoga zlostavljanja kod ženske populacije nasuprot kasnijem (i donekle zanemarenom) otkrivanju i priznavanju zlostavljanja kod muške populacije.

Realnost seksualnoga zlostavljanja djevojčica, nekad odijeljena od svijesti javnosti, obznanjena je tijekom 1970–tih kao rezultat ženskoga pokreta. Kroz pionirsko zalaganje, uz malo ili nimalo podrške svojih muških kolega, ženske aktivistice, djelatnice na klinikama te one zaposlene u istraživačkim centrima uz ine ostale dozivale su obiteljsko nasilje, silovanja te seksualno zlostavljanje u svijest društva. Od toga vremena većina kako filozofskih istraživanja tako i znanstvenih ispitivanja i kliničkih studija o seksualnim traumama i njihovim posljedicama polazila je iz paradigme *muškarac zlostavljač — žena žrtva*.²¹

19 Patrick Carnes, *Don't Call it Love. Recovery from Sexual Addiction*, New York, 1991, 125–135.

20 O ovoj specifičnoj ustanovi potrebno je reći nekoliko riječi upravo pod vidikom zlostavljača žrtava. Smještena u blizini Washingtona, ova ustanova danas djeluje u nekoliko gradova SAD-a i Engleske. Namijenjena je isključivo članovima Crkve (svećenicima, redovnicima, redovnicama) koji pate od problema ovisnosti, depresije, psihoza te srodnih poremećaja. Na taj način, uz žrtve, počelo se otkrivati i raditi i sa svećenicima zlostavljačima te je i tu zamijećena često zanemarena poveznica zlostavljačkog ponašanja kao posljedica ranijega zlostavljanja. Kao primjer, donosimo opširno kliničko ispitivanje u Engleskoj koje potvrđuje tu hipotezu. Vidi: Michael Glasser et al, Cycle of child sexual abuse: links between being a victim and becoming a perpetrator, u: *The British Journal of Psychiatry*, 2001, 179, 482–494. U Americi djeluje i redovnička zajednica *Congregation of the Servants of the Paraclete* (osnovana 1957.) čija je osnovna karizma pomoć svećenicima i drugim članovima Crkve s problemima pedofilije, alkoholizma i zloupotrebe droga. Zajednica je imala svojih uspona i padova, a danas djeluje na području biskupije St. Louis. Vidi: *Congregation of the Servants of the Paraclete, How we serve*, <http://www.theservants.org/HowWeServe.aspx> (preuzeto 15. 2. 2015.).

21 Joseph Spiegel, *Sexual Abuse of Males: The SAM Model of Theory and Practice*, New York, 2003., 15.

Ovakav razvoj situacije zamjetljiv je i u hrvatskoj literaturi i praksi. Tako je primjerice 2012. Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske donio uredbu pod nazivom Protokol o postupanju u slučajevima seksualnog nasilja koji započinje upravo takvom definicijom: »Seksualno nasilje, uz obiteljsko, ulazi u dominantne oblike rodno uvjetovanog nasilja, to jest one vrste nasilja u kojima je u većini slučajeva počinitelj muškarac, a većina žrtava su žene.«²² Važno je zamijetiti da taj isti protokol donosi i Ured Pravobraniteljice za djecu, iako već po svojoj prvoj rečenici ne odgovara uvijek stvarnosti glede seksualnog zlostavljanja djeteta. S druge strane, kako na lokalnoj tako i na nacionalnoj razini, postojalo je više vrijednih akcija posvješćivanja ovoga problema u nas,²³ a na sprječavanju seksualnog zlostavljanja djeteta i dalje aktivno rade neke ustanove i pojedinci.²⁴

Kao što smo naglasili, muške žrtve seksualnoga nasilja dugo su bile najviše zanemarivan dio problema seksualnoga zlostavljanja djece, kao i rada s odraslim žrtvama seksualnog nasilja. To je razlog zbog kojega su podatci o rasprostranjenosti i učestalosti takvoga seksualnog zlostavljanja manje dostupni. U stručnoj literaturi, a onda i u mnogim akcijama, osvrtima i izvještajima barata se podacima do kojih se uglavnom došlo u Sjedinjenim Državama te ovdje donosimo njihovo utemeljenje. »Štoviše, seksualno zlostavljanje daleko je od nepoznatog problema u Sjedinjenim Državama današnjice. Smatra se da je 16 posto muškaraca — ili približno svaki šesti — bio seksualno zlostavljan prije 18. godine života. (Ryan, Kilmer, Cauce, Watanabe and Hoyt, 2000; Simpson and Miller, 2002; Tyler, Hoyt, Whitbeck and Cause, 2001). Nasuprot društvenoj mitologiji, za najveći dio tih dječaka, gotovo 100 %, zlostavljači su bili poznati svojim žrtvama (Feiring, Taska and Lewis, 1999; Fondacro, Holt and Powell, 1999; Fontanella, Harrington and Zuravin, 2000; Huston, Prihoda, Parra nad Foulds 1997; Mc Leer et al, 1998).« Tek se u novijoj literaturi odustaje od paradigme muške dominacije nad ženom žrtvom te se ulazi u dublje analize koje npr. pokazuju kako će djevojčice puno prije biti žrtve u obitelji, dok je kod dječaka veća vjerojatnost zlostavljanja od nekoga izvan obitelji, no i za jedne i druge zlostavljači su najčešće poznati žrtvama.²⁵

22 Vlada Republike Hrvatske. Ured za ravnopravnost spolova, Protokol o postupanju u slučajevima seksualnog nasilja, Zagreb, 2012, 3.

23 Republika Hrvatska bila je 2011. domaćin Regionalnog seminara »Zaustavljanje seksualnog nasilja nad djecom — ratifikacija i provedba Konvencije Vijeća Europe o zaštiti djece od spolnog iskorištavanja i spolnog nasilja« u okviru kampanje Vijeća Europe u cilju zaustavljanja seksualnog zlostavljanja djece pod nazivom »Jedno od pet«, te je pridonijelo širokoj provedbi nacionalne kampanje na navedenom području. To je imalo odjeka i u katoličkim medijima: Tomislav Vuković, Kampanja za zaustavljanje seksualnog nasilja nad djecom. Svako je peto dijete žrtva, http://www.glas-koncila.hr/index.php?option=com_php&Itemid=41&news_ID=19074 (preuzeto 25. 1. 2015.).

24 Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, Trauma zlostavljanja: Zašto je važno stalno podsjećati?, <http://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno/teme/trauma-zlostavljanja-zasto-je-vazno-stalno-podsjecati/> (preuzeto 25. 1. 2015.).

25 usp. Kathleen Kedall-Tackett, The Long Shadow: Adult Survivors of Childhood Abuse, <http://www.breastfeedingmadesimple.com/thelongshadowHFM.pdf> (preuzeto 18. 02. 2015.).

U vezi sa svime dosad rečenim, i u hrvatskom se jeziku donekle ustalila terminologija na način da se u seksualno nasilje općenito uzevši ubraja seksualno uznemiravanje kao najblaži oblik, seksualno zlostavljanje koje uključuje razne radnje i čine te silovanje kao najteži oblik.²⁶ Kada govorimo o oblicima zlostavljanja djeteta, mislimo na tjelesno, seksualno i emocionalno zlostavljanje te zanemarivanje i zapuštanje. U mnogo slučajeva, neki oblici zlostavljanja i zanemarivanja u životu djeteta preklapaju se, pojavljuju se zajedno, osobito kod disfunkcionalnih obitelji. Kako se već pokazalo, hrvatski izraz za često rabljenu englesku inačicu *Childhood Sexual Abuse* jest *seksualno zlostavljanje djeteta* a označava svaku seksualnu aktivnost ili ponašanje koje može emocionalno ili fizički povrijediti dijete, te svaku seksualnu aktivnost ili ponašanje kojim se iskorištava dijete radi zadovoljenja seksualnih ili emocionalnih potreba druge osobe. Ovamo ulaze pedofilija, efebofilija te incest.

Sljedeći izraz koji se u literaturi često susreće jest *Adult Survivors of Childhood (Sexual) Abuse* koji se u domaćoj literaturi prevodi uglavnom kao *žrtva seksualnog nasilja*. Američki izraz skovan je upravo da se izbjegne izraz *žrtva* te naglasi visok udio samoubojstava, pokušaja samoubojstva i uopće autodestruktivnoga ponašanja u populaciji žrtava.²⁷

3. Kako pomoći žrtvi?

3.1. Mehanizmi preživljavanja

Odrasle žrtve seksualnoga nasilja pokazuju simptome karakteristične za ozbiljna zlostavljanja djeteta uopće.²⁸ To su: simptomi posttraumatskoga stresnog poremećaja (PTSP), kognitivni poremećaji, emotivni poremećaji kao i oni u *selfu*, izbjegavanje i povlačenje te naglašeni interpersonalni problemi. Ovi mehanizmi preživljavanja traumatskoga iskustva kod djeteta i kasnijeg psihofizičkoga razvoja odražavaju se barem u trima fazama.

U prvoj dolazi do početne reakcije na viktimizaciju koja uključuje posttraumatske stresne reakcije, odstupanje od očekivanoga razvoja, uznemirujuće osjećaje i kognitivna odstupanja. U drugoj se događa prilagodba na zlostavljanje koja uključuje mehanizme suočavanja usmjerene na povećavanje sigurnosti i/ili smanjivanje bolnih osjećaja i reakcija povezanih s viktimizacijom. Ovdje često dolazi do seksualizacije osoba i stvari što kasnije može dovesti do ovisničkih oblika seksualnoga ponašanja ili koovisničkih odnosa. Treća i najduža faza, kojom se ovdje i najviše bavimo, naziva se dugoročnom proradom i sekundarnom pri-

26 Usp. Vlada Republike Hrvatske. Ured za ravnopravnost spolova, Protokol o postupanju u slučajevima seksualnog nasilja, Zagreb, 2012, 4.

27 Na ovaj fenomen počelo se ukazivati već sredinom osamdesetih. Usp: John Briere — Marsha Runtz, Suicidal thoughts and behaviors in former sexual abuse victims, <http://www.johnbriere.com/suicide%20b%26r.pdf> (preuzeto 8. 2. 2015).

28 Mislimo na tjelesno, seksualno i emocionalno zlostavljanje te zanemarivanje i zapuštanje.

lagodbom koja se, s jedne strane, sastoji od utjecaja početnih reakcija i sa zlostavljanjem povezanih prilagodaba na kasniji psihički razvoj pojedinca, dok, s druge strane, dolazi do razvijanja mehanizama suočavanja s osjećajima i stanjem povezanim sa zlostavljanjem. Obilježja ove faze također su i psihosomatske kronične poteškoće i bolesti kao što su bolovi u leđima, bolesti gastrointestinalnoga trakta, dijabetes, pretilost, česte glavobolje, opća bol i umor.²⁹

3.2. Razumijevanje žrtve i skrb o njoj

Prvo na čemu se često mora raditi jest posvješćivanje da je seksualno zlostavljanje realnost prisutna u svim dijelovima društva ne isključujući članove Katoličke Crkve, kako laike, tako i klerike. Negiranje ove istine prvi je mit s kojim se treba boriti. U opširnoj studiji pod naslovom *Counselling Adult Survivors of Child Sexual Abuse* Jassice Kingsley navode se deseterci drugih mitova i pogrešnih vjerovanja od kojih se ovdje navode tek neka:

1) Seksualno zlostavljanje djece nije tako često kako se želi prikazati. Naprotiv, ono je skriveno, ali prisutno, sa često dugogodišnjim posljedicama.

2) Zlostavljanje se događa jedino u disfunkcionalnim obiteljima. Naprotiv, obitelji obično ne zlostavljaju djecu, to čine pojedinci u obitelji.

3) Odrasle žrtve trebaju ostaviti svoje iskustvo zlostavljanja u prošlosti i okrenuti se vlastitom životu. Naprotiv, upravo zbog dugogodišnje negacije ili zanemarivanja problema žrtvama često trebaju godine za oporavak.³⁰

Kada je riječ o pastoralnim djelatnicima unutar Katoličke Crkve, odrasle žrtve seksualnoga nasilja najčešće svoju povijest (ili tipične simptome) otkrivaju prilikom pastoralnoga savjetovanja zbog bračnih ili obiteljskih problema, tijekom molitvenih seminara i obnova, no moguće je očekivati takvu problematiku i u ispovijedi. Ono što je kod zlostavljanja djeteta (uz najbolji interes djeteta) u prvome planu — prijava zlostavljača — ovdje je u drugome planu: zlostavljač je često već preminuo, zlostavljanje je pravno već u zastari ili je on čak i nepoznat.³¹ Budući da je upravo prijavljivanje zlostavljača bila točka na kojoj je Katoličke Crkva na Zapadu gubila vjerodostojnost tijekom posljednjih desetak godina, treba naglasiti da je više biskupskih konferencija, kao i mnoge biskupije, donijelo protokole za prevenciju i djelovanje u slučaju seksualnoga zlostavljanja.³²

29 Natalie Sachs–Ericsson et al., A Review of Childhood Abuse, Health, and Pain–Related Problems: *The Role of Psychiatric Disorders and Current Life Stress*, u: *Journal of Trauma and Dissociation*, 2, 2009, 170–188. Autori navode desetak kliničkih istraživanja kojima potkrepljuje ovu tvrdnju, kao i obilnu bibliografiju.

30 Usp. Jassica Kingsley, *Counselling Adult Survivors of Child Sexual Abuse*, London — Philadelphia, 2006, 16–23.

31 Ako se zlostavljanje dogodilo u preverbalnoj fazi razvoja (u nekim slučajevima i kasnije), žrtve redovito nemaju sjećanje na te događaje. Istraživanja na ovu temu postoje već duži niz godina. usp. Douglas Bremner, Deficit in Short–Term Memory in Adult Survivor of Childhood Abuse, u: *Psychiatry Research*, 1995, 5, 97–107.

32 Neke biskupske konferencije već su ranije donijele takve protokole. Dobar primjer je BK Kanade: http://www.cccb.ca/site/images/stories/pdf/orientations–diocesan_protocols.pdf. Kao ilustraciju donosimo i protokole u biskupiji Christchurch iz Novoga Zelanda <http://www.chch.catholic>.

Kao što je rečeno od strane njezinih najviših predstavnika, Crkva mora biti bezuvjetno predana da bi, koliko god je to moguće, povratila pravdu žrtvama zlostavljanja, a počinitelja privela pravdi. U mjeri u kojoj Crkva preuzima vlastite odgovornosti, provodi se važan prvi korak u sprječavanju budućih zlostavljanja. Osim toga, crkvena hijerarhija, u ovom slučaju Kongregacija za nauk vjera, zahtjeva od biskupskih konferencija diljem svijeta da sastave 'Smjernice za odnose sa zlostavljanima' svaku u svojoj domovini. U ovim je smjernicama važan element prevencija zlostavljanja.³³

Iako su ovakvi protokoli prvi korak u stvaranju mreže prevencije zlostavljanja, prijavljivanja zlostavljača, davanja zadovoljštine te osobito pastoralne skrbi za žrtve (nadati nam se da će i hrvatska biskupska konferencija uskoro donijeti neke službene smjernice o toj problematici) ostaje pitanje što se može učiniti ovdje i sada glede pomoći odraslim žrtvama seksualnoga nasilja koji predstavljaju najbrojniju skupinu. Mnogi pastoralni djelatnici, ako i uspiju detektirati i otkriti odraslu žrtvu, zadobiti njezino povjerenje i započeti određeni proces pastoralnoga praćenja, imaju malo ili ništa edukacije o tome kako se nositi sa žrtvinim osjećajima manje vrijednosti, krivnje, bijesa, nemoći, suicidalnim mislima, autodestruktivnim ponašanjem, ovisničkim ili suovisničkim oblicima ponašanja i odnosa. Zbog toga barem ukratko želimo progovoriti o dvjema inicijativama unutar Katoličke Crkve koje su na dobrome tragu suočavanja s ovim problemima.

3.3. Dvije konkretne inicijative

Prva hvalevrijedna inicijativa svakako je osnivanje već spomenutoga Centra za zaštitu djece (osnovanoga 2012. u Rimu)³⁴ kojemu je jedan od prvih zadataka ponuda opsežnoga »e-learning programa (putem mreže, raspoređenoga kroz tri godine) za formiranje pastoralnih radnika u svrhu postupanja u slučajevima seksualnoga zlostavljanja maloljetnika, uzimajući u obzir vidove koji se odnose na razlike u jeziku te interkulturalne odnose svojstvene ovoj problematici.«³⁵ Uz to Centar nudi i tzv. *face-to-face* radionice, a na kraju programa i certifikate. U ciljevima učenja koje program nudi nalaze se oni koji su važni za ovu problematiku kao što su npr. poznavanje alarmantnih signala koji proizlaze iz seksualnoga zlostavljanja, no program je prvenstveno strukturiran prema otkrivanju, sprječavanju i pomoći kod seksualnoga zlostavljanja maloljetnika, dakle nema neki naglašeni modul koji bi bio usmjeren na formaciju pastoralnih djelatnika u pomoći odraslim žrtvama seksualnoga zlostavljanja, što kao ograničenje primjećuju i sami autori programa. Budući da je program tek na početku, u fazi

org.nz/?sid=208 te biskupije Lafayette iz Sjedinjenih Američkih Država <http://dol-in.org/child-protection-policy> (preuzeto 12. 2. 2015.).

- 33 Hans Zollner — Katharina Anna Fuchs, Centar za zaštitu djece (PUG, Rim) i doprinos sprječavanju seksualnog zlostavljanja, u: Mijo Nikić — Marijana Marjanović, *Religije i nasilje*, Zagreb, 2015, 179–180.
- 34 Centar je osnovan u suradnji s Institutom za psihologiju pri Papinskome sveučilištu Gregoriana u Rimu, Odjelom za psihijatriju i psihologiju djece i adolescenata sveučilišne kliniku u Ulmu te nadbiskupijom München-Freising.
- 35 Hans Zollner — Katharina Anna Fuchs, *nav. dj.*, 165.

razvoja i strukturiranja, za očekivati je da će u nj biti uključen navedeni modul ili kompletno novi oblik formacije koji bi bolje mogao pomoći u osposobljavanju pastoralnih djelatnika za prepoznavanje i praćenje odraslih žrtava seksualnoga nasilja, neovisno o tome jesu li zlostavljači članovi klera ili ne.³⁶

Druga konkretna inicijativa koja se ovdje želi predstaviti jest psihološko–duhovni program pod nazivom *Grief to Grace* nastao u Sjedinjenim Državama 2005.,³⁷ koji je osmislila dr. Therese Bruke sa suradnicima. *Grief to Grace: Healing the Wounds of Abuse* je od pet do sedam dana dug psihološko–duhovni program za osobe koje su doživjele poniženje i zlostavljanje kroz fizičko, emocionalno, seksualno ili duhovno zlostavljanje. »Prikladno je za osobe koje su preživjele seksualno zlostavljanje, silovanje, incest, zanemarivanje ili druge oblike traumatskih iskustava u djetinjstvu, adolescenciji ili u odrasloj dobi. Program je također prilagođen osobama koje su zlostavljali članovi klera.«³⁸ Tim koji vodi ovaj program uvijek se sastoji od diplomiranoga psihoterapeuta, dvojice svećenika koji su prošli određenu edukaciju za ovaj program te dvoje do četvero pomagača — žrtava seksualnoga nasilja koji su ranije prošli program te kratku edukaciju nakon toga. Ovaj program nastavak je vrlo uspješnoga programa iste autorice pod nazivom *Rachel's Vineyard*³⁹ namijenjenoga prvenstveno ženama koje nakon izvršenoga pobačaja dožive duboku traumu koju im društvo želi zabraniti i uvjeriti ih da se nemaju za što kajati. U obama se programima kroz oblike grupne terapije, psihodrame te elemenata kognitivno–bihevioralne terapije s jedne strane te biblijski utemeljenoga i sakramentalno objedinjenoga duhovnog zacijeljenja s druge strane, aktivno radi na strahu, ljutnji te osobito osmišljavanju patnje i krivnje kod odraslih žrtava seksualnoga i drugih oblika nasilja. Ovdje je dobro napomenuti i rezultate do kojih je dr. Bruke došla u svome dugogodišnjem radu glede povezanosti traume pobačaja i ranijega seksualnog nasilja kod žena.

»Moje je iskustvo da visok postotak žena koje pate od postabortivne traume također imaju iskustva seksualnoga maltretiranja, zlostavljanja ili incesta. Većina drugih postabortivnih terapeuta s kojima sam surađivala došli su do sličnih uvida. U istraživanju *Elliot Institute*, 21 od svih žena sa postabortivnim sindromom bile su fizički zlostavljane u djetinjstvu, dok se kod 24 % radilo o seksualnome zlostavljanju u djetinjstvu.«⁴⁰

Iako ovi programi nisu još dostupni na našem području (program *Rachel's Vineyard* u postupku je prevodenja), oni su dobar primjer kako se kvalitetno i učinkovito mogu povezati duhovno praćenje, molitva, snaga sakramenata te razni

36 Usp. *isto*, 173.

37 Danas je ovaj program dostupan u Sjedinjenim Državama, Kanadi i Velikoj Britaniji.

38 *Grief to Grace*, <http://www.griefftoGrace.org/GriefftoGrace2014.pdf> (preuzeto 14. 2. 2015).

39 *Rachel's Vineyard*, <http://www.rachelsvineyard.org/>, preuzeto 24. 2. 2015. Ovaj program usmjeren na priznavanje i zacjeljivanje traume pobačaja danas je široko rasprostranjen u preko pedeset zemalja širom svijeta. Oba programa u Sjedinjenim Državama imaju službena dopuštenja biskupa u biskupijama u kojima se programi provode.

40 Theresa Burke — David Reardon, *Forbidden Grief: The Unspoken Pain of Abortion* <http://www.rachelsvineyard.org/PDF/FG/Chapter-Twelve.pdf> (preuzeto 13. 2. 2015).

oblici grupne terapije te neki drugi elementi psihoterapije s ciljem suočavanja s traumom te njezina osmišljavanja i liječenja.

Zaključak

Posljednja tri desetljeća dvadesetoga stoljeća (osobito od sredine pedesetih do početka osamdesetih) u kontekstu socijalizacije seksualnosti obilježena su frapantnim fenomenom — dok s jedne strane postoji općeprihvaćeno nastojanje da se osobu oslobodi neurotičnosti zbog potisnute seksualnosti, s druge je strane sve zamjetljivija neurotičnost same seksualnosti, kao i otežan proces integracije seksualnosti u cjelovitu osobnost. U tom kontekstu treba promatrati probleme pogrešne identifikacije, ranoga otkrivanja užitka te osobito zbrku između mogućnosti i slobode, moći i užitka. Tako je plodno tlo za devijantno seksualno ponašanje, koje se temelji na kontroli i moći, postalo samo još plodnije općom dostupnošću pornografije te pojavom interneta devedesetih godina. Viktimizacija Katoličke Crkve nakon otkrivanja i (početka) sankcioniranja žalosnih primjera seksualnoga zlostavljanja maloljetnika od strane klera s jedne je strane pokazala svu težinu zanemarivanja i nijekanja toga problema u prošlosti, ali i selektivno, medijski usmjereno zanimanje i interes za tek mali broj zlostavljača u usporedbi sa saznanjima o velikom broju žrtava izvan crkvenoga okružja. Ipak, ova gibanja proizvela su kod mnogih žrtava (neovisno odakle zlostavljač dolazio) ono što kao vrlo mlade osobe zbog kognitivne nezrelosti ili ambivalentnoga odnosa sa zlostavljačem tada nisu imale — svijest da nose dugogodišnje posljedice zlostavljanja za koje su uglavnom osuđivale sebe, bez mogućnosti i ponuda za integriranje svoje patnje te psihoterapeutske i pastoralne pomoći.

Mnoge knjige koje na praktičan način govore o pomoći odraslim žrtvama seksualnoga nasilja nastoje naglasiti i posvijestiti žrtvi: »Više nisi sam/sama«. ⁴¹ Hrabri istupi vodstva Katoličke Crkve, osobito pape Franje, i više mjera koje je Papa inicirao ili sam u njima sudjelovao, poručili su žrtvama upravo to — nećemo se zaustaviti samo na činjenici zlostavljanja već smo tu, spremni pomoći žrtvama. Crkvene strukture kroz svoje pastoralne djelatnike samo su jedan, ali važan, mehanizam i oblik pomoći žrtvama upravo zbog mogućnosti duhovnoga praćenja i rada na osmišljavanju patnje i traženju puta za integraciju osobnosti koja je često rastrgana osjećajima straha, bijesa, manje vrijednosti te projekcijama koje često uključuju i krive slike Boga.

Kao što se pokazalo, oblici pastoralne skrbi koji gotovo uvijek trebaju uključivati i psihoterapijsku podršku tek su u začetku, ali svakako ohrabruju. Iako nam opseg ovoga članka nije dopuštao ući u pitanje koja terapijska škola bolje odgovara ovoj problematici, općenito se može reći da su one usmjerene na kraće vremensko razdoblje i simptomsku terapiju poput kognitivno–bihevioralnih manje pogodne, dok bismo kao pogodnije mogli izdvojiti logoterapiju

41 Usp. Beverly Engel, *The Right of Innocence: Healing the Trauma of Childhood Sexual Abuse*, Los Angeles, 1989, 17–32.

(upravo zbog naglašene neotične dimenzije i osmišljavanja patnje) te integrativnu psihoterapiju koja po svojim postavkama može u sebi integrirati kršćanske postavke oprostjenja, pomirenja i susreta.

Helping Survivors of Sexual Abuse — Pastoral–Psychological Aspects and Guidelines

*Antun Volenik**

Summary

*In the featured article *Helping Survivors of Sexual Abuse*, the author, Antun Volenik, discusses childhood sexual abuse and sexual abuse of minors (pedophilia, ephebophilia, incest) in Western society and suggests possible pastoral responses and initiatives by the Catholic Church with regard to this serious matter. The article demonstrates that, while the great majority of victims are adult survivors of childhood sexual abuse, they have been less represented in the media by far than other groups. These individuals are suffering, therapeutically speaking 'here-and-now', the consequences of abuse which took place in the past, therapeutically referred to as 'there-and-then'. The article cites forms of prevention and exposing of child sexual abuse — all that is being done today for the protection of children. Furthermore, it discusses theories and historical facts on the background and causes of childhood sexual abuse, but also gives a broader view of the phenomenon and its consequences in the child's later psychosomatic development. Finally, the author puts forward two specific initiatives for the formation of pastoral workers with regard to prevention, reporting of abuse and working with abused children, namely, 1) The Centre for Child Protection (CCP) — of the Pontifical Gregorian University (Rome, Italy) and 2) Grief to Grace (USA), a psychological–spiritual program directed primarily toward helping adult victims of sexual abuse.*

Key words: victims of sexual abuse, survival mechanisms of victims, incestual pedophilia, sexual addiction

* Antun Volenik, Th.D., The Faculty of Philosophy of the Society of Jesus in Zagreb. Address: Jordanovac 110, 10000 Zagreb. E-mail: voleniks@gmail.com